

JOANNA PIETRZAK-ZAWADKA

Kryteria wymiarowe uznawania drzew za pomniki przyrody w Polsce

Dimensional criteria for recognition of trees as monuments of nature in Poland

ABSTRACT

Pietrzak-Zawadka J. 2015. Kryteria wymiarowe uznawania drzew za pomniki przyrody w Polsce. Sylwan 159 (3): 227-235.

The aim of this work is to summarize actual data concerning recognition of trees as the monuments of nature in Poland. Recognizing the trees as monuments of nature and action taken for their protection should be made on the basis of clear and objectives criteria. The Act on the Protection of Nature does not contain any criteria for recognition as natural monuments for trees, their clusters (groups) and alleys. These deficiencies result in skipping certain natural objects, their groups or alleys, in favour to the others with other features, the most impressive size and good state of health. The main impetus for conferring protection was the most impressive tree size, especially thickness (circumference) of the trunk. The proposed minimum circuits to be protected candidate – a specimen tree for protection as a natural monument, are slightly different from the proposals of other authors. In contrast to previous proposals dimensional for the trees – candidates for natural monuments, calculations are based on statistical averages of monumental trees circuits protected monumental yet. From the data shows that in some cases the minimum circumference should be slightly higher (eg. oak), and for some species proposed for protection monumental lower than recommended in the past (eg. European beech, Scots pine). The paper proposes a minimum circuits constituting the initial criterion in the concept of establishing monuments of nature – trees. This proposes of circuits are minimum initial criteria for establishing trees – monuments of nature. It is believed that the proposed minimum dimensions for the recognition of trees as monuments of nature have a positive impact when deciding on the recognition of successive of living creations of nature. Analyses will fill a gap in the notes on the dimensions of monumental trees on the ground, in the field, as the initial criterion in establishing trees – monuments of nature.

KEY WORDS

nature protection, monuments of nature, individual trees

ADDRESSES

Joanna Pietrzak-Zawadka – e-mail: j.pietrzak@pb.edu.pl

Zamiejscowy Wydział Leśny Politechniki Białostockiej w Hajnówce; ul. Piłsudskiego 8, 17-200 Hajnówka

Wstęp

Problematyka ochrony drzew jako pomników przyrody znana jest na świecie od bardzo dawna. Drzewa będące pomnikami przyrody w Polsce stanowią okazy pojedyncze, grupy drzew i aleje, które dawniej były uznawane za godne ochrony głównie w ramach działań społecznych. Czynność ta dokonywana była z reguły w sposób intuicyjny, a więc w konsekwencji dość dowolny, co skut-

kowało różnorodnością okazów obejmowanych ochroną. Pierwsze wskazówki dotyczące zachowania drzew godnych ochrony pochodzą z roku 1910, 1935 oraz 1937 (materiały do inwentarza zabytkowych buków A. Środonia). W latach 20. XX wieku i po II wojnie światowej problematyką ochrony wyjątkowych drzew zajmowała się Państwowa Rada Ochrony Przyrody, od lat 60. XX wieku leżało to w gestii wojewódzkich konserwatorów przyrody, a od 1991 roku – rad gmin. Od 15 listopada 2008 roku, zgodnie ze zmianami prawnymi, zagadnieniem tym zajmowały się regionalne dyrekcje ochrony środowiska, a od 2010 roku kompetencje w tym zakresie zwrócono ponownie radom gmin. Jako pojęcie o charakterze prawnym pomnik przyrody pojawił się już w pierwszej ustawie o ochronie przyrody z 1934 roku. Zgodnie z aktualnymi zapisami pomniki przyrody to pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie [Ustawa... 2004]. Znaczną część pomników przyrody w Polsce stanowią drzewa, które jako pomnikowe występują w 3 kategoriach:

- pojedyncze – jedno drzewo stanowi jeden pomnik przyrody (pozycję rejestru),
- grupy drzew – kilka-kilkanaście drzew stanowi jeden pomnik przyrody,
- aleje – kilkadziesiąt, kilkaset, a nawet kilka tysięcy drzew stanowi jeden pomnik przyrody.

Liczba drzew tworzących pomniki przyrody jest więc znacznie wyższa niż liczba pozycji w rejestrach pomników przyrody. Poza formami przyrody ożywionej pomniki przyrody tworzą formy przyrody nieożywionej (głazy, skały, jaskinie itp.). Drzewa będące pod ochroną jako pomniki przyrody tworzą 34 318 pozycji rejestru [Leśnictwo... 2014] i stanowią znaczący procent (94,7%) wśród wszystkich pomników przyrody w Polsce. Według ostatnich badań liczba drzew będących pomnikami przyrody w Polsce wynosi łącznie, we wszystkich kategoriach, 111 138 sztuk [Pietrzak 2011].

W proces gospodarowania pomnikami przyrody włączona jest aktualnie rada gminy. W drodze uchwały gmina może ustanowić pomnik przyrody oraz znieść ochronę. Uchwała rady gminy o zniesieniu pomnika przyrody podejmowana jest w wyjątkowych przypadkach: w momencie utraty wartości przyrodniczych okazu, ze względu na które ustanowiono daną formę ochrony, oraz w razie realizacji inwestycji celu publicznego czy zapewnienia bezpieczeństwa powszechnego. Należy podkreślić, iż już sam projekt w sprawie ustanowienia bądź zniesienia pomnika przyrody wymaga uzgodnienia z właściwym miejscowo regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.

Ochrona prawna drzew jako pomników przyrody funkcjonuje w polskim prawie ochrony przyrody od około 150 lat. Nie przedstawiono jednak do tej pory jednolitych prawnie kryteriów oraz sposobów ustanawiania drzew – pomników przyrody. Obecnie istniejące tabele minimalnych obwodów, które stanowią wstępne kryterium w uznawaniu rodzimych i obcych gatunków drzew za pomniki przyrody, znacznie różnią się pod względem propozycji wymiarów (obwodów) drzew na wysokości 1,3 m od powierzchni gruntu. Brakuje dokładnych instrukcji pomiarów obwodów, nie są też uwzględniane inne cechy drzew, dotyczące ich przyrodniczych, społecznych i historycznych funkcji. W praktyce nie podważa się konieczności wyznaczania drzew – pomników przyrody, chociaż trudno w tym zakresie mówić o innowacyjności [Grzywacz, Pietrzak 2013]. Kryteria pierśnicy (średnicy) lub obwodu pnia przyjęte w stosunku do drzew, czyli najczęstszych obiektów podlegających tej formie ochrony w Polsce, wyłączają większość drzew

rosnących w drzewostanach, które potrzebują dłuższego okresu na osiągnięcie minimalnych wymiarów. Skutkuje to tym, iż chronione są przede wszystkim drzewa rosnące w zadrzewieniach i na terenach zabudowanych.

Mimo wielu zmian prawnych z zakresu ochrony przyrody, w tym również kompetencyjnych, nie przedstawiono do tej pory spójnych kryteriów i sposobów ustanawiania drzew pomnikowych. Obecnie w naszym kraju brakuje ogólnokrajowego rejestru drzew pomnikowych stworzonego według jednakowych kryteriów i obejmującego te same informacje i użyteczne dane. Spornym zagadnieniem w dotychczasowych rozwiązaniach był brak określenia jednoznacznych kryteriów dla drzew, przesądzających o tym, czy dany okaz może być uznany za pomnik przyrody. Uwzględniając ten fakt, ustawodawca zawarł fakultatywną delegację dla ministra właściwego do spraw środowiska do określenia kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody oraz wskazania, jakimi przesłankami należy się kierować przy ich wyborze [Ustawa... 2004]. Niestety, w tej sprawie nie powstały akty wykonawcze. Dowolność uznawania drzew za pomniki przyrody, braki w postaci szczegółowych instrukcji dotyczących pomiarów obwodów i wysokości oraz pomijanie innych cech drzew, głównie osobliwości przyrodniczych, wartości historycznych oraz społecznych, spowodowały rozbieżności w ocenie i uznawaniu drzew, które powinny być objęte ochroną prawną.

Stan wiedzy określony na podstawie dotychczasowych roczników statystycznych GUS oraz dostępnej literatury wskazuje na lukę w zakresie informacji ilościowej i jakościowej na temat stanu oraz ochrony drzew pomnikowych. W prawie i praktyce ochrony przyrody brak jest w dalszym ciągu rozwiązań dotyczących kryteriów uznawania za pomniki przyrody drzew (pojedynczych drzew, alej, grup drzew), ich prawidłowego oznaczania, inwentaryzacji i weryfikacji stanu sieci pomników przyrody, wskazań dla właściwej aranżacji otoczenia drzew pomnikowych, odpowiedniej ich pielęgnacji i konserwacji oraz określenia przyrodniczych i społecznych walorów tej formy ochrony przyrody. W praktyce oznaczałoby to, że uznawanie drzew za pomniki przyrody i działania podejmowane na rzecz ich ochrony powinny być dokonywane w oparciu o jasne i obiektywne kryteria. Powyższe braki powodują pomijanie pewnych tworów przyrody, ich grup czy alej na korzyść innych, posiadających najczęściej okazałe rozmiary i dobry stan zdrowotny. W oparciu o dostępną literaturę z tego zakresu należy uznać występujący dawniej oraz aktualnie proces obejmowania ochroną pojedynczych tworów przyrody za dość dowolny i nieoparty o przyjętą ogólnokrajową strategię ochrony zasobów przyrody, zarówno ożywionych, jak i nieożywionych. Głównym bodźcem do obejmowania drzew ochroną były najczęściej ich okazałe rozmiary, a zwłaszcza grubość (obwód) pnia.

Na początku lat 60. XX wieku podjęto próbę uporządkowania zakresu działań ochroniarskich, odwołując się m.in. do przesłanek naukowych. Z uwagi na trudność określania wieku drzew rosnących, zwłaszcza starszych, oparto się z konieczności na wymiarach, ustalając dolne granice dla głównych gatunków drzew rodzimych. Podano je w „Instrukcji o urządzaniu lasów w parkach narodowych i rezerwach przyrody” z 1962 roku. W publikacjach i rejestrach pomników, ze względu na trudności związane z pomiarem pierśnic grubych drzew, często zamiast pierśnic podawane były obwody drzew mierzone na wysokości 130 cm od powierzchni gruntu. Kolejną próbę uszczegółowienia oraz rozszerzenia listy gatunków drzew – kandydatów na pomniki przyrody podjęto w Instrukcji... [1996]. W części II dokumentu poza wymienionymi wcześniej gatunkami znalazły się: grusza pospolita, czereśnia, głóg, klon polny, leszczyna i szalkak pospolity. Skorygowano również niektóre wymiary graniczne – obniżono je np. dla dębu bezszypułkowego i dla brzozy omszonej, a podwyższono dla klonu jaworu. Wykazy obejmowały jednak wyłącznie gatunki rodzime, ponieważ dotyczyły ochrony pomnikowej realizowanej w parkach narodowych

i rezerwach przyrody, gdzie z zasady nie tolerowano wówczas gatunków obcego pochodzenia. Stosować je należało dla drzew i krzewów rosnących w naturalnych warunkach, w lasach, zazwyczaj w zwarciu, jednakże mają one w porównywalnym wieku większe wysokości i mniejsze pierśnice niż drzewa wolno rosnące. Wymiary drzew – kandydatów na pomniki przyrody postulowano w projekcie kolejnego rozporządzenia uznać za „obowiązujące”. Dokument ten zawierał błędy wielokrotnie wytykane przez różne środowiska przyrodników: nadal brakowało w nim np. olszy czarnej oraz pozostały różnice w obwodach podanych przy tej samej średnicy dla dwóch gatunków brzozy. Ponadto użyto w nim niestosowanych już wówczas gatunkowych nazw łacińskich. Opracowane w latach 60. XX wieku przez Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego zasady uznawania tworów przyrody za pomniki przyrody pozwalały objąć ochroną pomnikową okazy, które były gatunkami rodzimymi, zaś okazy gatunków obcych – tylko po uprzednim uzyskaniu zgody ministra. Kolejna polska ustawa o ochronie przyrody z 1991 roku wprowadziła możliwość prawnej ochrony jako pomników przyrody drzew gatunków zarówno rodzimych, jak i obcych.

Propozycje obwodów minimalnych dla drzew i krzewów, również egzotycznych, rosnących na terenach zieleni urządzonej (zieleńce, nasadzenia uliczne i przy posesjach) zawiera publikacja Chachulskiego [1992], w której zestawiono sugerowane przez Jaremę A. Rabińskiego graniczne wymiary obwodów dla drzew, grupując je według nazwy rodzajowej, ewentualnie gatunkowej, pierśnicy i obwodu. W odniesieniu do krzewów autor zawarł uwagę, aby jako pomnikowe traktować te, które przybrały formę drzewiastą (np. dereń, leszczyna, pigwa, szakłak, tarnina) oraz kwitnące okazy bluszczu pospolitego. Przy propozycjach minimalnych obwodów drzew nie wymieniono przesłanek, jakimi kierowano się przy określaniu minimalnych obwodów oraz pierśnic pozwalających na ustanowienie drzewa pomnikiem przyrody. Proponowano, aby dla gatunków rodzimych, rosnących w środowiskach naturalnych, przyjmować wymiary podane w Instrukcji... [1994], zaś w krajobrazie kulturowym i na terenach zieleni urządzonej – zalecane przez Rabińskiego [1992]. W przypadkach budzących wątpliwości należało przyjmować wymiary niższe (bardziej liberalne), zaś dla gatunków nieujętych w zestawieniu należało przyjmować wymiary podane dla drzew i krzewów o zbliżonych zdolnościach wzrostu, rozwoju i długości życia.

Materiał i metody

Analizie poddano dane historyczne oraz aktualne uzyskane z regionalnych dyrekcji ochrony środowiska. Na potrzeby pracy utworzono bazę pomników przyrody ożywionej obejmującą dane z całego kraju w ujednolicony sposób, według trzech kategorii drzew – pomników przyrody: pojedyncze drzewa, grupy drzew, aleje. Przegląd istniejącej literatury dotyczącej ochrony zabytków przyrody, prowadzony w ramach badań teoretycznych, obejmował historyczne opracowania i rejestry, kwestionariusze w sprawie pomników przyrody na ziemiach polskich. Szczegółowymi badaniami objęto wszystkie pomniki przyrody występujące na terenie całego kraju, według ich stanu na początek 2011 roku. Zakres badań został ograniczony do drzew – pomników przyrody (występujących w trzech kategoriach: pojedynczych drzew, grup drzew, alej), które tworzą najliczniejszą część pomników przyrody w Polsce. Dane zostały zebrane we wszystkich regionalnych dyrekcjach ochrony środowiska, czyli objęty cały obszar kraju. Przygotowano bazę danych według jednolitych kryteriów. Nastąpiło ustalenie liczby drzew pomnikowych, pogrupowanie w zbiory danych według gatunków drzew i krzewów rodzimych oraz introdukowanych, a także określenie błędów i nieścisłości podawanych informacji. Po weryfikacji i krytycznej analizie danych dokonano analiz statystycznych mających na celu wskazanie minimalnych, średnich oraz maksymalnych obwodów drzew objętych ochroną prawną w kraju.

Wyniki

Ochrona przyrody, ze względu na ogromną różnorodność i zmienność, nie poddaje się działaniom schematycznym, jednakże odpowiednio uszczegółowione cechy (nie tylko wymiarowe) ułatwiałyby celowe i planowe ich ustanawianie oraz w sposób unormowany określałyby przedmiot ochrony, a także umożliwiałyby skuteczne planowanie sieci pomników przyrody w kraju i zarządzanie nimi.

Z uwagi na najbardziej szczegółowe dane dotyczące obwodu poszczególnych okazów poddano analizie obwody okazów drzew (i krzewów) wchodzących w skład najliczniejszej kategorii drzew – pomników przyrody, czyli drzew pojedynczych. Informacje znajdujące się w rejestrach pomników przyrody otrzymanych od regionalnych dyrekcji ochrony środowiska często nie prezentowały szczegółowych informacji o obwodach poszczególnych drzew wchodzących w skład grup drzew oraz alej.

Obwody średnie, minimalne i maksymalne dla najważniejszych gatunków drzew pomnikowych zestawiono w tabeli 1 (wyczerpanie oparto na obwodach drzew podanych w rejestrach pomników). Dla obwodów drzew pomnikowych obliczono szereg wskaźników statystycznych. Wydaje się, iż szczególnie wartość mediany służyła do rozważenia propozycji dla obwodów poszczególnych gatunków drzew. Często wartość ta jest niższa od średniej arytmetycznej lub jej równa. Dla niektórych gatunków wartość odchylenia standardowego jest niewielka (głównie w przypadku mniej licznych gatunków), co świadczy o skupieniu wartości obwodów wokół średniej arytmetycznej. Zestawienie to pokazuje również błędy w typowaniu jako pomników przyrody niektórych okazów, a także znaczącą rozpiętość obwodów drzew uznawanych za pomniki przyrody. Przykładem może być buk pospolity – minimalna wartość obwodu drzewa uznanego za pomnikowe to 113 cm, podczas gdy największy obwód to 910 cm, a obwód orientacyjny (minimalny dla kandydata) wynosi 300-310 cm. Podobnie jest w przypadku dębu szypułkowego, gatunków topól czy wiązów. We wstępnych kryteriach dotychczas stosowanych minimalne obwody dla kandydatów na pomniki przyrody są znacznie wyższe. Istotne jest pytanie praktyczne, czy celowe jest objęcie okazu ochroną w postaci przyznania statusu pomnika przyrody, jeśli jego obwód jest zdecydowanie mniejszy w porównaniu z innymi okazami tego gatunku w kraju. W tabeli 2 zamieszczono dotychczasowe propozycje różnych autorów dotyczące obwodów drzew pomnikowych, które przyjmowano szacunkowo, postulatywnie – brakuje bowiem informacji, jak dane te zostały wyliczone.

Proponowane przez autorkę minimalne wymiary drzew i krzewów najważniejszych gatunków typowanych do ochrony pomnikowej zestawiono w tabeli 2. Podane wymiary dotyczą drzew pojedynczych, gdyż w tej kategorii w utworzonej bazie pomników przyrody znajdowało się najwięcej pomierzonych obwodów. W przypadku większych założeń kompozycyjnych, jakimi są grupy lub aleje, obwody podawano głównie w przybliżonych przedziałach, nie były to precyzyjne obwody poszczególnych drzew tworzących pomnik przyrody. Propozycja autorki opiera się głównie na modyfikacji wartości mediany, wyliczonej ze zbioru drzew pomnikowych dla poszczególnych gatunków. Posiłkując się innymi wskaźnikami ujętymi w tabeli oraz wiedzą dendrologiczną, przyjęto propozycje liczb całkowitych, najbardziej zbliżonych do wartości mediany. Proponowane obwody minimalne kandydata – okazu drzewa do objęcia ochroną w postaci pomnika przyrody – różnią się nieco od propozycji pozostałych autorów. W odróżnieniu od wcześniejszych propozycji wymiarowych dla drzew – kandydatów na pomniki przyrody, opierają się na wyliczeniach statystycznych średnich obwodów drzew pomnikowych dotychczas objętych ochroną pomnikową. Z przeanalizowanych danych wynika, iż w niektórych przypadkach

Tabela 1.

Średnia (M), mediana (Me), wartości minimalne (Min) i maksymalne (Maks) oraz odchylenie standardowe (SD) wraz z 95% przedziałem ufności (-95; +95) obwodów [cm] pojedynczych drzew – pomników przyrody

Mean (M), median (Me), minimum (Min) and maximum (Maks) values and standard deviation (SD) with 95% confidence interval (-95; +95) of circumference [cm] of individual trees – nature monuments

Gatunek Species	N	M	Me	Min	Maks	SD	-95	+95
Brzoza brodawkowata Silver birch	135	235,71	235	80	628	66,8	59,6	75,9
Buk pospolity European beech	1434	357,06	346,5	113	910	87,4	84,4	90,8
Cis pospolity European yew	314	149,04	121,5	47	512	134,0	124,3	145,4
Dąb szypułkowy Pedunculate oak	9433	405,80	395	122	910	104,8	103,3	106,3
Grab pospolity Common hornbeam	277	229,91	242	115	480	69,0	56,5	88,6
Jesion wyniosły European ash	1212	333,61	320	70	707	84,2	81	87,7
Jodła pospolita Silver fir	44	294,52	287	90	570	89,4	73,9	113,3
Kasztanowiec pospolity Horse-chestnut	407	310,4	310	80	594	73,0	68,1	78,6
Klon jawor Sycamore maple	337	305,38	294	80	610	82,2	76,4	88,9
Klon pospolity Norway maple	724	296,39	290	80	690	64,8	61,5	68,6
Lipa drobnolistna Small-leaved lime	3245	372,15	359	220	1100	114,0	111,3	116,8
Lipa szerokolistna Large-leaved lime	323	394,12	367	108	860	118,0	109,5	127,8
Modrzew europejski European larch	272	269,96	268	60	675	79,5	73,3	86,8
Olsza czarna Black alder	105	277,68	275	65	590	73,7	64,9	85,3
Platan klonolistny London plane	349	401,94	388	40	1050	118,6	110,4	128,2
Sosna zwyczajna Scots pine	990	295,78	288	133	660	85,0	78,5	92,6
Świerk pospolity Norway spruce	291	284,44	284	120	608	62,9	58,2	68,5
Topola biała Silver poplar	243	456,3	445	112	830	97,8	89,8	107,3
Wiąz szypułkowy European white elm	664	362,96	335	80	940	386,7	366,9	408,7
Wierzba biała White willow	101	393,64	380	151	823	120,1	105,5	139,4

Tabela 2.

Dotychczas stosowane propozycje oraz autorskie zalecenia minimalnych obwodów (na wysokości 130 cm od powierzchni gruntu) pojedynczych drzew – kandydatów na pomnik przyrody

Previously suggestions and author's recommendations of minimal circuits (at a height of 130 cm from the soil surface) individual trees – candidates for monument of nature

Gatunek Species	Łaszek [Rabiński 1992]	Instruk- cja... [1994]	Zasady... [1996]	Ruciński [1998]	Kujawa- Pawlaczyk i Pawlaczyk [1998]	Kujawa- Pawlaczyk i Pawlaczyk [1999]	Propozycja autorki Author's proposal
Brzoza brodawkowata Silver birch	–	220	160	200	200	200	200
Buk pospolity European beech	300	314	–	300	300	300	310
Cis pospolity European yew	–	–	–	–	wszystkie all	100	120
Dąb szypułkowy Pedunculate oak	300	380	190	300	300	330	400
Grab pospolity Common hornbeam	–	190	160	200	180	240	200
Jesion wyniosły European ash	250	250	220	250	280	250	300
Jodła pospolita Silver fir	300	314	wszystkie all	250	wszystkie all	–	280
Kasztanowiec pospolity Horse-chestnut	300	–	–	300	250	300	310
Klon jawor Sycamore maple	225	250	–	225	250	250	290
Klon pospolity Norway maple	250	220	190	225	250	250	290
Lipa drobnolistna Small-leaved lime	300	314	220	300	300	300	360
Modrzew europejski European larch	250	314	–	250	230	300	260
Olsza czarna Black alder		–	220	225	230	250	270
Platan klonolistny London plane	300	–	–	300	–	–	380
Sosna zwyczajna Scots pine	275	314	140	–	230	250	280
Świerk pospolity Norway spruce	250	314	200	314	230	230	280
Topola biała Silver poplar	400	380	–	400	wszystkie all	300	450
Wiąz szypułkowy European white elm	225	220	–	–	230	300	330
Wierzba biała White willow	300	314	wszystkie all	300	300	330	380

obwód minimalny powinien być nieco wyższy (np. dąb szypułkowy, topola biała, gatunki wierzb, lip i klonów), a w przypadku niektórych gatunków niższy niż zalecany wcześniej (np. buk pospolity, dąb bezszypułkowy, jarząb pospolity, miłorząb dwuklapowy, modrzew europejski i sosna zwyczajna). Zaproponowane obwody minimalne stanowią wstępne kryterium w koncepcji ustanawiania drzew – pomników przyrody.

Kolejnym etapem do typowania drzewa – pomnika przyrody może być w proponowanej koncepcji określenie klasy wartości przyrodniczej i społecznej drzew [Pietrzak 2011]. Sądzi się, iż zaproponowane wymiary dla drzew – kandydatów na pomniki przyrody wpłyną pozytywnie na podejmowanie decyzji o uznawaniu kolejnych tworów przyrody żywej za pomniki przyrody. Ponadto jest to jedno (wstępne) z kryteriów i cech mających wpływ na decyzję o uznaniu tworów przyrody za pomniki przyrody ze względu na inne wartości (np. społeczne, historyczne).

Podsumowanie

Bieżąca wiedza o drzewach – pomnikach przyrody w kraju nie jest wystarczająca do planowania sieci pomników przyrody, ich celowego ustanawiania i zarządzania nimi. Zbyt ogólny zapis w ustawie o ochronie przyrody i brak rozporządzeń do ustawy spowodował wiele niejasności przy ustanawianiu pomników przyrody. W perspektywie czasu regionalne zróżnicowanie liczby pomników przyrody może się zmniejszać poprzez kierowanie się jednolitymi kryteriami wartości przyrodniczej i społecznej, jak również określonymi wartościami lokalnej przyrody. W odpowiednim planowaniu i zarządzaniu tą formą ochrony przyrody należałoby uwzględnić następujące czynniki:

- ✦ Pomniki przyrody są najważniejszą i najliczniejszą z tzw. indywidualnych form ochrony przyrody, jakie występują na terenie kraju. Wydaje się również, iż celowe i rozważne wyznaczenie tego typu obiektów może stanowić ważną i skuteczną ochronę drzew – pomników przyrody.
- ✦ Aktualna sieć drzew – pomników przyrody wymaga udoskonalenia w różnym zakresie i pod różnymi względami. Podstawą powinny być badania aktualnego stanu (inventaryzacja obiektów), a następnie określanie potrzeb mających w rezultacie prowadzić do pożądanej struktury ilościowej i jakościowej sieci pomników przyrody ożywionej, przy zastrzeżeniu, iż wraz z postępem badań określona koncepcja może ulegać modyfikacjom.
- ✦ Periodyczna inventaryzacja obiektów pomnikowych powinna prowadzić do pożądanej struktury ilościowej i jakościowej sieci drzew – pomników przyrody, jak również wyznaczenia i objęcia ochroną okazów wartościowych z przyrodniczego punktu widzenia oraz znaczenia dla społeczeństwa.
- ✦ Należy zadbać o rozważny i celowy rozwój sieci drzew – pomników przyrody, zwłaszcza jeśli istnieją przesłanki do ich utworzenia (np. okazy mające szczególną wartość historyczną, rosnące przy obiektach użyteczności publicznej, przy szkołach, uniwersytetach, miejscach integrujących społeczeństwo, jak np. parki miejskie, szlaki turystyczne czy ścieżki dydaktyczne).
- ✦ Proponowane minimalne obwody wyznaczające drzewa do objęcia ochroną różnią się od propozycji pozostałych autorów – uwzględniają rzeczywiste wymiary drzew będących pomnikami przyrody i wyliczenia średnich obwodów drzew pomnikowych dotychczas objętych ochroną pomnikową. Analizy te uzupełniają braki danych dotyczących aspektów wymiarowych drzew pomnikowych w terenie, jako kryterium wstępne przy ustanawianiu pomników przyrody. Zaproponowane minimalne wymiary do uznawania drzew za pomniki przyrody mogłyby wpłynąć na podejmowanie decyzji o uznaniu kolejnych tworów przyrody żywej za pomniki przyrody.
- ✦ Koncepcja ustanawiania drzew – pomników przyrody podkreśla konieczność uwzględniania kryteriów o charakterze wymiarowym, a w następnej kolejności przesłanek o charakterze przy-

rodniczym i społecznym. Drugim etapem prezentowanej koncepcji będą klasy wartości przyrodniczej i społecznej drzew pomnikowych, które mogą mieć także znaczenie przy poszukiwaniu źródeł finansowania ewentualnych zabiegów konserwatorskich i pielęgnacyjnych oraz prac przy aranżacji otoczenia.

Literatura

- Chachulski Z. 1992. Chirurgia drzew. Agencja Wydawniczo-Reklamowa Lerovil, Otwock.
- Grzywacz A., Pietrzak J. 2013. Drzewa – pomniki przyrody. Polskie Towarzystwo Leśne, Warszawa.
- Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie. 1996. Załącznik nr 11 do Instrukcji Urządzania Lasu. Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa.
- Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Programem Działań na lata 2007-2013. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Kujawa-Pawlaczyk J., Pawlaczyk P. 1998. Otulina Drawieńskiego Parku Narodowego. Inwentaryzacja przyrodnicza z programem ochrony przyrody. Maszynopis.
- Kujawa-Pawlaczyk J., Pawlaczyk P. 1999. Cedyński Park Krajobrazowy. Operat ochrony ekosystemów leśnych do Planu Ochrony Parku. Maszynopis.
- Leśnictwo 2013. 2014. GUS, Warszawa.
- Pietrzak J. 2011. Metodyka i kryteria uznawania za pomniki przyrody drzew oraz określenia ich klas wartości przyrodniczej i społecznej. Maszynopis rozprawy doktorskiej, Wydział Leśny SGGW, Warszawa.
- Rabiński J. A. 1992. Obwody drzew typowanych do objęcia ochroną prawną, jako pomników przyrody W: Chachulski Z. [red.], Chirurgia drzew. Agencja Wydawniczo-Reklamowa Lerovil, Otwock.
- Ruciński P. 1998. Motywy i kryteria uznawania tworców przyrody za pomniki. Las Polski 23: 7-10.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. 2004. Dz. U. Nr 92, poz. 880 ze zm.
- Zasady ochrony starych drzew w Puszczy Białowieskiej – propozycja społeczna. 1996. Towarzystwo Ochrony Puszczy Białowieskiej, Białowieża.